

Järjen tiellä Pietarista Moskovaan

Aleksandr Radištšev: *Matka Pietarista Moskovaan. Suom. ja toim. Johannes Remy. Helsinki: Gaudeamus, 2007.*

Aleksandr Radištševin pääosin 1780-luvulla kirjoittama kuvaus aatelismiehen matkasta Pietarista Moskovaan on venäläisen kirjallisuuden klassikko. Se on paitsi yksi poliittisen dissidenttikirjallisuuden ja liberaalin yhteiskunta-ajattelun perusteksteistä, myös Venäjällä 1700-luvun kirjalliseen korkeakulttuuriin kotiutuneen matkakuvauksikirjallisuuden varhaisimpia merkkeiteoksia. Radištševin *Matka* sekä Nikolai Karamzinin *Venäläisen matkailijan kirjeitä* (1797) merkitsivät eurooppalaisen kirjallisuuden muotigeneren saapumista Venäjälle. Radištšev kuvasi kirjassaan kriittisesti aikansa Venäjää, kun taas Karamzin liikkui Euroopassa, ja vastaavasti erosivat myös matkakuvauksen tekijöiden kohdat: Radištševia syytettiin maanpetoksesta, Karamzin puolestaan päätyi tsaarin historioitsijaksi.

Kirjallisuushistorian näkökulmasta Radištševin teoksesta tekee mielenkiintoisen mm. sen suhde eurooppalaiseen aikalaikirjallisuuteen. Nimeämällä teoksensa ”matkaksi” Radištšev sitoi sen 1700-luvun lopulla Euroopassa suosituksi muodostuneeseen kirjalliseen konventioon. Tästä tunnetuin esimerkki oli Laurence Sternin *A Sentimental Journey through France and Italy* (1768), josta ilmestyi katkelmia venäjäksi jo vuonna 1779. Radištševin kirjan ilmestyttyä Sternin suosio oli vakiintunut Venäjällä niin, että hän saattoi mainita Sternin esikuvakseen puolustautuessaan oman teoksensa aiheuttamaa poliittista ajojahtia vastaan. 1810-luvulle tultaessa Venäjällä oli ilmestynyt joukoittain teoksia, joiden otsikko alkoi sanalla ”matka”, *putešestvije*. Matkailevan

aatelismiehen tunne- ja kokemusmaailman sublimoinnista tuli pian myös parodian kohde, mikä ilmeni matkakuvauksikirjojen nimissä kuten S.K. von Fereltin *Kriitikon matka eli erään matkailijan kirjeitä ystävälle sekä kuvauksia paheista, joita matkailija suurimmaksi osaksi itse on silminnäkijänä todistanut* (1818). Myös Puškinin *Matkassa Arzrumiin* ja Gogolin satiirisessa esseessä ”Matka Lausannesta Vevey’iin. Kirje M.P. Balabinalle” pilkattiin sentimentalismien konventioita. Puškinin kirjallinen parodia ei kuitenkaan kohdistunut liberaalien edeltäjiensä, kuten Radištševin, yhteiskunta-ajatteluun, päinvastoin. Hänen muun muassa Radištševia mukaillen kirjoitettu runonsa ”Vapaus. Oodi” oli niiden tekstien joukossa, jotka johtivat runoilijan ns. eteläiseen karkotukseen. Puškin piti tavallaan myös Radištševin nimeä esillä 1830-luvulla kirjoittamalla tästä lyhyen elämäkertasesityksen. Sensuuri ei kuitenkaan hyväksynyt sitä julkaistavaksi ennen kuin 1850-luvulla.

Radištševin kirjoittaessa *Matkaansa* sentimentalismien tyyliihanteen mukainen tunteisiin vetoava subjektiivisuus oli vasta astumassa venäläisen kirjallisuuden valtavirtaan, ja hänen matkakuvauksessaan ne yhdistyivät uudistusmieliseen valistusajatteluun. Vetoamalla tunteeseen Radištšev pyrkii valistamaan lukijaansa ja ohjaamaan tämän järjen tielle. Kertojan omakohtaisten kokemusten sekä sisäiskertomusten kautta toteutuva kuvaus yhteiskunnallisista epäkohdista Venäjällä, esimerkkitapaukset aateliston etuoikeutetusta asemasta sekä talonpoikien kurimuksista ja kidutuksesta, tutkielmat yhteiskunnan tapojen ja sääntöjen epäedullisesta vaikutuksesta muun muassa perhesuhteisiin ja vanhempainrakkauteen niin

aateliston kuin talonpoikien keskuudessa — kaikki tämä yhdistyi luentoihin ihmisoikeuksien historiasta Pohjois-Amerikan valtioissa ja Euroopassa sekä yleisiin etiikan ja moraalioopin pohdintoihin. Näin Radištševin kertojan matka maaseudun halki Moskovaan rinnastuu järjen matkaksi kohti eettisesti oikeaa ja moraalisesti kestävä. Tunteen filosofia johtaa poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kritiikkiin.

Suomentaja Johannes Remyn ansiokas esipuhe selvittää Radištševin ajalleen radikaalin yhteiskunta-ajattelun perusteet ja vaikuttimet. Maaorjuuden vastustus ja itsevaltiuden kritiikki nojasi mm. Claude Helvétiusen utilitaristiseen yhteiskuntaetiikkaan, Rousseauin yhteiskuntasopimusteoriaan, ja Pierre Baylen uskonnonvapautta puolustaviin näkemyksiin. Remy mainitsee myös Radištševin radikaalit näkemykset siirtomaavaltapolitiikasta, joita hän oli omaksunut Ranskassa kielletyn Guillaume-Thomas Raynalin ”molempien Intioiden” kolonisaatiota kriittisesti käsittelevästä teoksesta.

Venäjällä valistusaatteen ja sentimentalismien yhtälöllä oli vielä kohtalokkaammat seuraukset kuin Ranskassa: kirjan ilmestyttyä omakustanteena Pietarissa Katariina II pidättyi Radištševin ja tämä tuomittiin kuolemaan. Sensori ei ollut lukenut teosta, mutta keisarinna kävi sen läpi sitäkin huolellisemmin ja näki vapaamuurareihin kuuluneen sekä alun perin Katariinaan omiin suosikkeihin lukeutuneen tekijän ajatuksissa salaliittoyrityksen tsaarinvaltaa vastaan. Rangaistus lievennettiin lopulta karkotukseksi Siperiaan, josta Radištšev sai palata Euroopan puoleiselle Venäjälle hallitsijan vaihduttua 1797. Vihdoin seurasi armahdus, aateloikeuksien palautus ja toimi Aleksanteri I:n uutta lakikokoukseen valmistelevassa komissiossa. Pelko uudesta karkotuksesta

ja jatkuvat taloudelliset vaikeudet vaikuttivat kuitenkin epäsuotuisasti Radištševin ennestään itsemurhaa pohtivaan mielenlaatuun, ja hänen elämänsä päättyi oman käden kautta 1802. Näistä aineksista on tehty Radištševin asema venäläisessä martyrologiassa yhtenä älymystön maallikkopyhimyksistä.

Johannes Remyn ja Gaudeamuksen Radištšev-laitos tarjoaa lukijalle, paitsi aikaisemmin suomentamattoman venäläisen klassikon, myös monta historian oppituntia kaupan päälle. Jälkimmäisiä on paikoin tosin siinä määrin, että jos lukija käy huolellisesti

läpi kaikki tiheän loppunootiston huomiot lukukokemuksen myötä, niin Radištševin ajatuksenjuoksu saattaa karata käsistä. Mutta nootit voi aina lukea jälkikäteen, sitä paitsi Remyn asiantuntijuuden vimma on vastaansanomaton, ja ainakin tämä lukija otti kiitollisena vastaan kaikki sen tarjoamat tiedonjyvät. Hankkimalla tämän kirjan lukija saa käteensä kolme mielenkiintoista tekstiä: Radištševin tyylikkäästi kuvitetun klassikon, kääntäjän hienon esipuheen ja loppunoottien selityksistä muodostuvan ensyklopedian.

Sanna Turoma

Jukka Mallinen vastarannan Venäjällä

Jukka Mallinen: *Varastettua ilmaa. Turku: Savukeidas kustannus, 2008. 255 s.*

Varastettua ilmaa on suomentaja ja Venäjä-tuntija Jukka Mallisen esikoisteos. Sen alaotsikko *Vapaita esseitä Venäjältä* kertoo mistä on kysymys. Esseitä on kymmenkunta ja monet niistä ovat pieniä helmiä Venäjä-kirjoittelun moninaisessa viidakossa. Mallinen on pätevä asioiden sisältäpäin tarkastelija ja esseet kaukana Punaisen torin maisemiin keskittyvästä eliittitutkimuksesta. Itse asiassa monien historioitsijoiden ja politologien kohteena oleva Putinin tai Medvedjevin Venäjä ei ole aikoihin antanut mitään uutta tiederintamalla. Myös maailmalla arvostetut sanomalehdet ja niiden sujuvakieliset kolumnistit kopioivat toisiaan ja jossittelevat Kreml-Venäjästä yhdessä ja samassa kuorossa TV-journalistien kanssa.

Idäntutkimus 4/2007 julkaisi Kristiina Vaaran hienon kirja-arvion ”Perhealbumissa hymyilee Isä Aurinkoinen”. Se käsitteli Viktor Jerofejevin teosta *Hyvä Stalin* (2007), joka on omapäisen toisinajattelijan fiktiivinen omaelämäkerta ja samalla isä – poika

– Neuvostoliitto -suhteen erittely. Vaara mainitsee arviossaan poikkeuksellisesti myös suomentaja Jukka Mallisen ja tämän taidot tekstin kulttuuritietoisessa kääntämisessä. Luin Jerofejevin kirjan tuon arvion perusteella enkä pettynyt: suomennos on nautittava ja voin melkein kuvitella Mallisen vinon hymyn tekstin ja työpöydän ääressä...

Mallinen osaa kirjoittaa Venäjältä myös itse ja omintakeisesti. Sen hän on osoittanut lukuisilla lehtikirjoituksillaan ja muun muassa panoksellaan *Venäjän Aika* -lehdessä. Myös *Varastettua ilmaa* -kirjoituskokoelman esseet ovat sujuvaa ja helppolukuista kieltä, vaikka pieniä painovirheitä vilahtelee siellä täällä. Kirjoittaja sijoittaa tekstiin usein myös itsensä – ei mahtailen eikä kaikkittävasti: Mallinen yksinkertaisesti tuntee asiat ja monet henkilöt, joista kirjoittaa. Se on suuri etu venäläistä intelligentsijaa ja kulttuuria esitellessä. Tosin erään keskeisen esseensä otsikossa kirjoittaja kysyy täysin aiheellisesti ”Intelligentsija – onko sitä?”

Tahtomattaan – vaiko tarkoituksella? – suurin osa Mallisen esseistä vastaa kysymykseen in-

telligentsijasta. Yhä löytyy Viktor Jerofejevin, Vladimir Sorokinin tai Ljudmila Ulitskajan kaltaisia toisinajattelija-kirjailijoita. Yhä löytyy myös Dmitri Lihatsovin, Andrei Saharovin ja Anna Politkovskajan perillisiä yhteiskunnan omatunto -akselilla. Monet heistä Mallinen on itse tavannut, tuonut heidät suomalaisen julkisuuteen sekä suomentanut ja tulkannut heidän puheitaan ja tekstejään. Toisaalta, uuden Venäjän suurkaupunkien opiskelija- ja tutkijapiireissä kasvaa myös uudenlainen ja selvästi länteen suuntautunut *zapadnik*-sivistyneistö, josta Moskovon Kreml ei aina ole niin innoissaan. Tämä kävi selväksi esimerkiksi Pietarin Eurooppa-yliopiston ympärillä käydyn ”paloturvallisuus- ja byrokraatiakonfliktin” aikana alkuvuodesta 2008.

Mallinen itse löysi vastarannan Venäjän, toisinajattelijat ja myös *slavofilit* ja *zapadnikit* jo 1970-luvun opiskeluvuosinaan Moskovassa, mikä ei sinänsä ole suuri ihme. Jokainen silmät auki vuosia Neuvostoliitossa asunut, arkielämässä tai yliopistomaailmassa pyörinyt ei voinut olla törmäämättä myös tähän todelliseen sosialistiseen realismiin.

Miellyttävää on myös huomata, että Mallinen ei kuvia kumartele. Kirjallisuuspuolen suurmiehistä, Dostojevskista ja Tolstoista kertova essee ”Kaksi patriarkkaa” on 50-sivuinen ja kokoelman pisin. Mallisen huomio siitä, miten Dostojevski kirjallisuudessa ennakoii Freudia ja tavallaan myös Nietzscheä, tulee tekstissä hyvin perustelluksi. Olen itse joskus käyttänyt vertausta, että Andrei Tarkovski pääsi kuvattaviensa pään sisälle kamerallaan samalla syvyyspsykologialla kuin Fjodor Dostojevski kynällään. Mutta edes Dostojevski (sen paremmin kuin Tarkovski) ei ollut jumala. Mallinen muistuttaa terävästi Suuren Kirjailijan juutalaisvastaisuudesta. Juutalainen oli Dosto-